

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15717338>

Холмўминов Жаъфар Мухаммадиевич

фалсафа фанлари доктори(DSc),

ISFT институти “Гуманитар ва табиий фанлар” кафедраси профессори

jafarmuhammad@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0009-6853-7019>

Аннотация: Ушбу мақолада Тасаввуф таълимоти таркибида шаклланиб ривожланган Ирфон фалсафаси ва Тасаввуф адабиёти (ирфоний адабиёт; ирфоний шеърият)да Тасаввуф аҳлининг ўзига хос рамзий-мажозий тили – Ирфон тили ва тасаввуфий-ирфоний истилоҳлар хусусида баҳс юритилади.

Муаллифнинг фикрича, Ирфон фалсафаси ва ирфоний шеъриятда сўз ва иборалар нафақат зоҳирий маънони, балки турли рамзий ва мажозий даражалардаги сирли ва яширин маъноларни ҳам ифодалайди. Ирфон тилининг ўзига хослиги ва гўзаллиги ҳам унинг рамз ва мажоз пардаси ортидада яширинган маъносидадир.

Калит сўзлар: Тасаввуф, Ирфон, Ирфон фалсафаси, ирфоний адабиёт, ирфоний (мистик) шеърият, Ирфон тили, рамз ва мажоз, сўз, таъбир, истилоҳот, маъно.

THE LANGUAGE OF IRFAN AND SUFI TERMS

Kholmuminov Jafar Muhammadiyevich,

Doctor of Philosophical sciences (DSc),

Professor of the Department of “Humanities and Natural Sciences”

ISFT Institute (Tashkent)

jafarmuhammad@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0009-6853-7019>

Abstract: This article examines the unique symbolic and figurative language of Tasawwuf – the language of Irfan and the Sufi-mystical terms in Irfan’s philosophy and Sufi literature (mystical literature; mystical poetry), which were formed and developed within the framework of the teachings of Sufism.

According to the author, the words and phrases in Irfan’s philosophy and Sufi poetry express not only the apparent meaning, but also mysterious and hidden meanings on various symbolic and figurative levels. The uniqueness and beauty of Irfan’s language also lies in the meaning hidden behind its veil of symbols and metaphors.

Keywords: Sufism, Irfan, Irfan’s philosophy, Sufi literature, Sufi (mystical) poetry,

ЯЗЫК ИРФАНА И СУФИЙСКИЕ ТЕРМИНЫ

Холмуминов Джафар Мухаммадиевич

доктор философских наук (DSc),

профессор кафедры «Гуманитарных и естественных наук»

Института ISFT (Ташкент)

jafarmuhammad@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0009-6853-7019>

Аннотация: В данной статье рассматривается уникальный символический и образный язык Тасаввуфа – язык Ирфана и суфийско-мистические термины в философии Ирфана и суфийской литературе (мистической литературе; мистической поэзии), которые формировались и развивались в рамках учения Суфизма.

По мнению автора, слова и фразы в философии Ирфана и суфийской поэзии выражают не только кажущийся смысл, но и таинственные и скрытые смыслы на различных символических и образных уровнях. Уникальность и красота языка Ирфана также заключается в смысле, скрытом за его завесой символов и метафор.

Ключевые слова: Суфизм, Ирфан, философия Ирфана, Суфийская литература, суфийская (мистическая) поэзия, язык Ирфана, символ и метафора, слово, толкование, терминология, смысл.

АСОСИЙ ҚИСМ:

“Ирфон тили” ёки “ирфоний тил” атамаси назм ва насрдан иборат бўлган Тасаввуфий адабиётга нисбатан қўлланилади. Шайх Фаридуддин Аттор бу тилни “Ошиқлар тили” деб атаган:

عشق را گوهر زکائی دیگر است،

مرغ عشق از آشیانی دیگر است.

در نیابد کس زیان عاشقان،

[1] زانکه عاشق را زبانی دیگر است

Мазмуни: Ишқнинг гавҳари ўзга кондан олинган. Ишқ қуши бошқа бир ошёнландир. Ошиқлар тилини ҳеч ким тушунолмайдди, чунки ошиқлар бошқа тилда гаплашади.

Бу махсус тил форс-тожик, араб ва туркий тиллардаги Тасаввуф адабиёти (ирфоний адабиёт)да турли номлар билан юритилади, масалан, “Ирфон тили”, “ирфоний тил”, “Тасаввуф тили”, “Тасаввуфий тил”, “қалб тили”, “кўнгил тили”, “ишқ

тили”, “ошиқлар тили”, “ғайб тили”, “қушлар тили”, “илм аҳли тили”, “сүлук аҳли тили”...

Эронлик Тасаввуфшунос олим Алиризо Фўлодий 2020 (1387) йилда Эроннинг Йил китоби мукофоти билан тақдирланган “Ирфон тили” номли тадқиқот асарида шундай дейди:

“Ирфон тили Ислом доирасида Қуръон тилининг ривожидир. Бу воқеълик нафақат қуръоний сўзларнинг ирфоний асарларда фойдаланишидан, балки, шунингдек, Ирфон тили ва Қуръон тилида структураларидаги муштарак ва ўхшаш жиҳатлардан келиб чиқади. Шайх Аттор авлиёлар ҳақида “Қуръон ва Ҳадисдан кейин мен кўрган энг яхши сўзлар уларнинг сўзлари, сўзлари орасида эса Қуръон ва ҳадиснинг тафсирини кўрдим” деб ёзиши бежиз эмас. Шубҳасиз, бу масалада энг муҳим омил Ирфон ва диндаги методологик асосларнинг бирлигидир. Ҳам ирфоний тажриба, ҳам диний тажрибанинг манбаси битта: инсоннинг беихтиёр борлиқнинг орти – Худо билан боғланиш иштиёқидир”.[2] Бу тилда “асл” ва “тўғри” деб ҳисобланадиган сўз ва ибораларнинг ички маъноси уларнинг луғавий маъносидан, яъни “зоҳирий маъноси”дан бутунлай фарқ қилади. Бу тил Тасаввуф тариқатлари ва Тасаввуф адабиётида ботиний маънони ва Тасаввуфнинг интуитив билимга асосланган тажрибаларини ифодалаш усули ҳисобланади. Унда сўз ва иборалар нафақат зоҳирий маънони, балки турли рамзий ва мажозий даражалардаги сирли ва яширин маъноларни ҳам ифодалайди. Тасаввуфий тилнинг ўзига хослиги ва гўзаллиги унинг рамзий-мажозий маъносидадир.

Форс-тожик ирфоний тили икки адабий турда – наср ва назмда, икки лисоний услубда – илмий услуб ва бадий услуб шаклида ривожланган. Ирфоний тилнинг илмий услуби фалсафий услубга, бадий услуби эса одатда, шеърӣ услубга асосланган. Тасаввуф мутафаккирлари сўзлар ва иборалар тўпламидан фақат Тасаввуф аҳли учун тушунарли бўлган ўзига хос сирли тил яратганлар.

Тасаввуф аҳли нуқтаи назаридан, шариатга мувофиқ келадиган сўз ва ибораларга эҳтиёткорлик ва эътибор Ҳақ йўлининг солики беҳудлик, ҳайрат ва жазба ҳолатига етиб боргунича амал қилади. Аммо солиқ ҳайрат денгизига ғарқ бўлиб, ишқ тасарруфи ва таъсири остига тушганида нимаики деса, ниманики топса ва топганларини қандай талқин қилса, кечиримлидир. Чунки қалб ва маъно оламининг тили одатдаги тилдан бутунлай фарқ қилади, негаки, бу тил беҳудлик, мастлик ва беҳабарлик олами билан боғланган. Бу ўзига хос мистик ҳолатни юзага келтиради. Шунинг учун уни рационалистик нуқтаи назаридан талқин қилиб бўлмайди. Орифлар мастлик ва илоҳий жазба натижаси бўлмиш ушбу руҳий ҳолат ва тил ҳодисасини “шатҳ” ва кўплик шаклида “шатҳиёт” деб аташган. Мавлоно айтганидек:

Ҳеч одобеву тартибе маҷӯ,
Ҳар чи меҳоҳад дили тангат, бигӯ.
Куфри ту дин асту динат нури қон,
Эманӣ ту аз ҷаҳоне дар амон.

Эй маъофу яфъалуллоҳ мо яшо,
Бемухобо, рав, забонро баргушо.[3]

Мазмуни: *“Ҳеч қандай одоб, қоида излама, қалбинг хоҳлаганини айт. Куфринг дин, дининг эса жон нуридир, шундай экан, сен жаҳонда омонсан. Сени меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ кечирсин, бор, муҳоботсиз сўзла.*

Тасаввуф услубида ёки бошқача айтганда, “ирфоний тил”да сўзлар ва иборалар ўзларининг умумий луғавий маъноларидан чиқиб, тимсоллар ва мажозлар билан ўраниб олиш орқали янги, ноодатий ички маъно касб этадилар. Масалан, ирфоний тилда “олма”га ишора қилиш ўзига хос ишқ ифодаси, Тавҳид тимсоли ёки илоҳий ишқга ишора бўлиши мумкин. Ҳолбуки, адабий тилда бу сўз одатий маъносида (мева тури) қўлланилади. Бу тил инсоннинг руҳий ва ички изланишлари натижасида юзага келадиган тажрибаларни ифодалаш учун ишлатилади. Бу тилдаги сўзлар ва иборалар инсоннинг руҳий ва ички кечинмаларини рамзий ва мажозий тарзда ифода этиш вазифасини бажарадилар.

Ирфоний тил одатда юзаки қараганда оддийдек кўринадиган сўзлар ва иборалар ёрдамида нозик, шу билан бирга мураккаб, илоҳий ва руҳий маъноларни етказишни, тингловчи ёки ўқувчини фикрлашга ундашни ўз олдига мақсад қилиб олади. Ирфоний тил Тасаввуф таълимоти жараёнида ботиний билимларни устоздан шогирдга – муршиддан муридга етказиш воситаси сифатида қўлланилган.

Рамзий сўз ва иборалар, ирфоний байтлар ўқувчи ёки тингловчи онгига бетакрор ва мураккаб маънавий маъноларни оддий тилдан фарқ қиладиган услубда ниҳоятда нафис ва сирли тил ёрдамида етказиш имконини беради. Орифлар ғайбий маъноларни аниқ ифодалаб бўлмайди, уларни фақат рамзий маънода ифодалаш мумкин, бу маъноларни фақат билимдон ва тажрибали кишиларгина тушуна олади, деб ҳисоблаганлар. Жумладан, Маҳмуд Шабустарий бу ҳақда шундай деган: “Он чи бар арбоби ҳол ба тариқи мукошифа зоҳир мешавад, болотар аз идроки ақл аст ва ҳеч касро ҳаққи ҳукм бар ҷамоате, ки ба мақоми истиғроқ ва беҳудӣ расидаанд, нест. Зеро онҳо муъофи ҳазрати Ҳаққанд... Аҳли дил мураххасанд ба ҳар иборат, ки хоҳанд, аз ҳолоти виҷдонӣ таъбир намоянд”.

Мазмуни: *“Ҳол аҳлига мукошафа орқали зоҳир бўладиган нарса ақлнинг идрок этишидан юқориқдир. Ҳеч кимнинг истиғроқ ва беҳудлик мақомига етган жамоа устидан ҳукм чиқаришга ҳаққи йўқ, чунки улар Ҳақ таоло олдида маъзурдирлар. Дил аҳли виждоний ҳолатларни ўзлари хоҳлаган тарзда талқин қилишда эркиндирлар”.*

Ибн ал-Арабий араб тилидаги мураккаб Тасаввуфий терминологияга тўла махсус ирфоний мактабга асос солган. Бу қийин атамаларни тушуниш ҳамма учун, ҳатто араб тилида сўзлашувчилар учун ҳам кўп муаммолар туғдирганлиги сабабли, унинг сон-саноксиз издошлари бу атамаларни араб ва форс тилларида шарҳлаб беришган. Ана шундай тушуниши қийин бўлган, мураккаб ботиний маънога эга бўлган сўзлар ва иборалар Тасаввуф таълимотида “истилоҳ” (кўплиги: “истилоҳот”) деб аталади.

Бошқачароқ изоҳлаганда, “илм аҳли наздида “истилоҳ” деганда хос маъноларни ифодалайдиган махсус сўзлар ва таъбирлар ёки бирор илм соҳасида кўп ишлатилиши натижасида махсус маънолар касб этган сўзлар назарда тутилади. Сўзларнинг истилоҳий тушунчаси (маъноси) уларнинг луғавий (лексик) маъноларига ўхшаб муайян бир мақсадни ифодалаш натижасида юзага келади. Яъни, муайян бирор-бир сўз секин-аста луғавий маъносидан узоқлашиб, ўзининг асл маъносини йўқотади, натижада у маълум бир илм соҳасида истилоҳий маънога эга бўлади. Шуни ҳам эсда тутиш лозимки, сўзларнинг истилоҳий ва луғавий маънолари ўртасида умумий бир таносуб (ўзаро алоқадорлиқ – Ж.Х.) ҳам мавжуд бўлади. Масалан, савм (рўза) ва салот (намоз) истилоҳлари фикҳ илмида муайян шароит ва тартибга эга бўлган махсус бир амалнинг бажарилиши кўзда тутилса, луғавий маънода “тийилиш” ва “дуо” маъносини англатадики, бу ҳар иккала маъно ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд. Шу билан бирга “тийилиш” ва “дуо”ларнинг ҳаммасини ҳам “савм” ва “салот” деб атаб бўлмайди”. [4]

Форсийзабон мутасаввиф шоирларнинг ҳам ўзига хос “истилоҳот”и, яъни, терминологияси бўлган. Жумладан, моддий объектлар, улар орасида “қад” (“бўй”), “рўй”, “чеҳра”, “рух” (“юз”), “чашм” (“кўз”), “абрў” (“қош”), “лаб” (“лаб”), “хол” (“хол”), “хат” (“хат”), “мўй” (“соч”), “зулф” (“зулф”), “қалб”, “дил” (“қалб”) каби тана аъзоларининг номлари, ёки риндлар хароботига тегишли номлар, масалан: “май”, “бода”, “шароб”, “дурд” (“қуйқа”), “сабуҳий”, “соғар”, “кўза”, “хум”, “сабў”, “соқий” (“соқий”), “хумхона”, “пир”, “муғон”, “муғбача”, “харобот”, “дайр”... ирфоний истилоҳлар сифатида ишлатилган.

Форс-тожик ирфоний адабиёти бошида ниҳоятда содда, гўзал ва таъсирчан услубга, мукаммал грамматика ва нафис форсий луғатга эга бўлган, аммо кейинги асрларда бу услуб ўрнига анча мураккаброқ услуб кириб келган. Иккинчидан, бу тоифадаги махсус атамалар тўплами мавжуд, аммо бу хилма-хиллик ва махсус услуб ва атамалар, афсуски, XI асрдан нарига ўтмайди. Бу ҳолат эронлик олим Маликушшунинг Баҳорнинг X-XII асрлар Хуросон ва Мовароуннаҳр ирфоний тили борасидаги фикрларининг тўғрилигидан далолат беради. Масалан, Хожа Абдуллоҳ Ансорийнинг “Мақолот” асари (1006-1018-йиллар) машҳур бўлган. XI асрда яшаб ижод қилиб, форс ва араб тилларида қимматли ирфоний асарларни мерос қолдирган Хожа Абдуллоҳ Ансорийнинг “Мақолот” асаридан намуна учун бир парча келтирамиз:

“Дил аз қон пурсид, ки аввали ин кор чист ва охири ин кор чист ва самараи ин кор чист? Қон ҷавоб дод, ки аввали ин кор фаност ва охири ин кор бақост ва самараи ин кор вафост. Дил пурсид, ки фано чисту вафо чисту лиқо чист? Қон ҷавоб дод, ки фано аз худии худ растан аст ва вафо аҳди дўстро дар миён бастан аст ва бақо ба ҳақиқати Ҳақ пайвастан аст. Чун аз худӣ буридӣ, ба дўст расидӣ. Баъд аз ин ишоротро бад-ин роҳ нест ва забон аз ин кор огоҳ нест”. [5]

Таржимаси: *“Қалб жондан сўради: бу ишнинг бошланиши нима ва бу ишнинг охири нима ва бу ишнинг самараси нима? Жон жавоб бердики, бу ишнинг бошланиши фано (йўқлик – Ж.Х.), бу ишнинг охири бақо (абадийлик; боқийлик – Ж.Х.) ва бу ишнинг самараси вафодир. Қалб сўради: Фано нима, бақо нима, вафо нима? Жон жавоб берди: Фано ўзликдан қутулишдир, вафо дўст билан боғлаган аҳд-паймонни белга боғламоқдир, вафо Ҳақнинг ҳақиқатига етмоқдир. Ўзингдан кечсанг, дўстга эришасан. Бундан кейин бундай ишораларга йўл йўқдир ва тил бу ишлардан воқиф эмасдир”.*

Тўғри, XII асргача бироз содда ва кўпчиликка тушунарли бўлган форс-тожик тилининг Тасаввуф адабиётига таъсири ниҳоятда кучли бўлган, аммо бу таъсир кейинги асрларда пасаймаган, аксинча, кейинги асрларда анча мураккаброқ бўлган форс-тожик тили Тасаввуф адабиётига кириб келган. Масалан, Тасаввуфнинг йирик назариячиларидан бири бўлган Азизиддин Насафий(1240-1300)нинг “Китоб ал-Инсон ал-Комил” асарини Тасаввуф назарияси ва фалсафасига оид энг қимматли манбалардан ва форс-тожик ирфоний насрининг энг гўзал намуналаридан бири сифатида баҳолаш мумкин. Бу асарнинг тили ўзининг фасоҳати ва фалсафийлиги билан ажралиб туради. Намуна учун:

“Эй дарвеш! Ба яқийн бидон, ки бештари одамиён сурати одамӣ доранд ва маънии одамӣ надоранд. Ва ба ҳақиқат хару гову гургу паланг ва мору каждуманд. Ва бояд, ки туро ҳеч шакк набошад, ки чунин аст. Дар ҳар шаҳре чанд касе бошанд, ки сурату маънии одамӣ доранд ва боқӣ ҳама сурат доранду маънӣ надоранд”.[6]

Таржимаси: *“Эй дарвеш! Аниқ билингки, одамларнинг кўпчилиги инсоний суратга эга, аммо инсоний маънога эга эмаслар. Ҳақиқатан ҳам эшаклар, сигирлар, бўрилар, йўлбарслар, илонлар ва чаёнлар бор. Ва бу шундай эканлигига шубҳа қилмаслигинг керак. Ҳар бир шаҳарда инсоний шаклга ва маънога эга бўлган бир неча киши бор, қолганлари эса шаклга эга, аммо ҳеч қандай маънога эга эмас”.*

Кўпгина Тасаввуф адабиёти тадқиқотчилари Маликушшуаро Баҳор фикрини тасдиқлаганлар, жумладан, эронлик олим Саййид Зиёуддин Сажжодий “Сўфийларнинг асарлари... содда ва жозибали насрга эга бўлиб, ҳаммага тушунарлидир”, дейди. Албатта, шуни ёдда тутиш керакки, форс-тожик Тасаввуф адабиётидаги бу “содда ва жозибали наср” аслида XII асргача давом этди, аммо XIII асрдан бошлаб араб тилининг кучли таъсири остига тушиб қолди.

Эронлик тасаввуфшунос олим доктор Саййид Жаъфар Сажжодий ўзининг машҳур “Ирфоний истилоҳлар ва таъбирлар луғати”да қайд этиб ўтганидек, ҳақиқатан ҳам “сўфийлар важду ҳол натижасида шундай бир сўзлар ва ибораларни тилга олишган ёки буюк шайхлар ўз муридларига панд-насиҳат тарзида шундай сўзлар ва ибораларни айтишганки, такрор ва такрор айтиш натижасида секин-аста истилоҳий (терминологик – Ж.Х.) мазмун-моҳият касб этиб борган. Гоҳида сўфиймашраб шоирлар ҳам баъзи бир истиора, киноя ва мажозий маънога эга бўлган таъбирларни ишлатганлар. Натижада, бу таъбирлар бора-бора рамзий-мажозий

маъно касб этиб, истилоҳ даражасигача кўтарилган. Лекин бу истилоҳларнинг айнан қаерда ва қачон урф бўлганлигини, истеъмолга киритилганлигини аниқлаш қийин масала. Фақат шуниси маълумки, сўфийлар тилида ишлатилган бир туркум истилоҳлар Қуръони Карим, дин арбобларининг сўзлари ва диний ривоятлардан олинган”. [7] Демак, сўфийлар ва орифлар тилида такрор ва такрор айтиш натижасида расм бўлиб қолган рамзий-мажозий маъноларга эга сўфиёна ва орифона сўзлар ва таъбирлар “истилоҳ” (атама) деб ном олган. Ушбу Тасаввуфий-ирфоний истилоҳларни мазмун-мундарижа ва фойдаланиш ҳолатига қараб бир неча гуруҳга ажратиш мумкин. Сайид Жаъфар Сажжодий “Фарҳанги истилоҳот ва таъбироти ирфоний” (“Ирфоний истилоҳлар ва таъбирлар луғати”)ни “илмий-ирфоний, ирфоний-назарий, адабий-ирфоний, завқий ва ишроқий истилоҳлар шарҳидан иборат”лигини қайд этади ва уларни қуйидагича таснифлаш мумкин, дейди:

1. Тариқат аҳлининг мақомот ва мартабаларини баён қилувчи атамалар, чунончи; “мубтадий”, “муршид”, “шайх”, “халифа”, “абдол”, “автод”...
2. Тариқатда муайян хос маконларни билдирувчи атамалар, жумладан: “харобот”, “майхона”, “дайр”, “бутхона”...
3. Сўфийлар кийимларига оид атамалар, жумладан, “кулоҳ”, “хирқа”...
4. Сўфийлар ҳолатига оид атамалар, чунончи “қабз”, “жазба”, “хавф”...
5. Сўфийлар ахлоқи, хатти-ҳаракати ва фаолияти билан боғлиқ бўлган атамалар, жумладан: “зикр”, “ибодат”, “тақво”, “узлат”, “зуҳд”...
6. Сўфийларнинг ўзаро муносабатларига оид атамалар, чунончи: “хизмат”, “муҳаббат”, “вадд”...
7. Риёзат шартлари ва қоидалари баёнидан иборат атамалар, жумладан: “хулус”, “азм”...
8. Сўфиёна важд ва одатлар баёнидаги истилоҳлар, жумладан: “рақсу самоъ”, “жазба”...
9. Кўпинча шоир сўфийлар қўллайдиган атамалар, жумладан: “тарсо”, “бут”, “пири майфуруш”...
10. Сўфийларнинг жазба ва важд ҳолатида зикр қилувчи сўзлари ва ҳамд калималарини акс эттирувчи атамалар: “тайри азал”, “тайри абад”, “заҳика”, “тавосин”... [8]

Эътироф этиш керакки, Сайид Жаъфар Сажжодийнинг юқорида келтирган таснифидаги ирфоний истилоҳларнинг турли мавзулардан таркиб топган изоҳли луғати замонавий тадқиқотчилар томонидан ҳозиргача амалга оширилган изоҳли луғатларнинг энг мукаммал, шунингдек, энг мужаз намунаси ҳисобланади.

Сайид Жаъфар Сажжодий илк сўфиёна истилоҳларнинг муомалага киритилиши ва кейинги авлод сўфийлари томонидан кенг қўлланилишини қуйидагича изоҳлайди: “Абдурахмон Суллаймий (вафоти ҳ.қ. 412/м.1021) ўзининг “Табақот ус-сўфия” номли китобида Анас ибн Молик (ваф. ҳ.қ. 92/м.710), Ҳасан Басрий (ваф. ҳ.қ. 110/м.728), Фарқад Сабҳий (ваф. ҳ.қ. 131/м.748), Суфён Саврий (ваф. ҳ.қ.161/м.777) Довуд Тоий

(ваф. ҳ.қ. 165/м.781) ва Иброҳим Адҳам (ваф. ҳ.қ. 166/782)ларнинг таржимаи ҳолини берар экан, илк зоҳидлар ва сўфийлар сифатида улардан нақл қилинган сўзлар ва ибораларни ҳам келтиради. Ушбу сўзлар ва иборалар кейинги даврларда ёзилган манбаларда истилоҳ сифатида шарҳ қилинган. Бундай китобларда кўпроқ Боязид Бистомий (ваф. ҳ.қ. 264/м.877) ва Ҳусайн ибн Мансур Ҳаллож (қатли ҳ.қ. 309/м.921)дан кўпроқ сўзлар нақл этилган. Хусусан Мансур Ҳаллож Тасаввуфий адабиётга жуда кўплаб рамзий-мажозий маънодаги истилоҳларни киритганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Ҳатто унинг “Тосин ул-азал вал-жавҳар ул-акбар”, “Ал-ҳарф ул-муҳаддиса вал-азалия”, “Мавобид ул-орифийн”, “Китоби ҳу-ҳу”, “Китоби кибрит ул-аҳмар” каби асарларининг номлари рамзий истилоҳлар ва иборалардан иборатлигини кўришимиз мумкин. Бундай сўз ва ибораларнинг асл маъносини эса фақат ирфоний шарҳлаш ва фалсафий-ирфоний герменевтик талқин (интерпретация) қилиш орқали тушуниш мумкин.

Ушбу ҳолат кейинги давр кишиларидан сўфиёна-орифона тафаккур тарзини янада кенгайтиришни талаб қилган. Бу вазият, ҳатто Ибн Сино каби буюк файласуфларни ҳам биргина “ишқ” сўзининг мазмун-моҳияти ҳақида бир рисола ёзишга ва унда сўфиёна истилоҳлардан фойдаланишгача ундаган эди”. [9]

ХУЛОСА

Умуман олганда, Тасаввуф таълимоти, Тасаввуф фалсафаси – Ирфон ва Тасаввуф адабиёти, айниқса, Тасаввуф шеърияти (ирфоний шеърият)да қўлланилган сўзлар, таъбирлар ва иборалар, бир сўз билан айтганда, истилоҳлар (атамалар) ўзига хос рамзий-мажозий тилни ташкил этади ва бу мураккаб тилни тушуниш учун ҳам ирфоний истилоҳларга изоҳ ёки шарҳ ёзиш зарурати туғилади. Ирфоний истилоҳларнинг асл маъноларини тушуниш эса Ирфон фалсафаси ва ирфоний шеъриятни тушуниш, уларда яширинган фалсафий-ирфоний ғояларни англашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1 - عطار، فریدالدین. دیوان. – تهران. 1376: غزل شماره ۶۰
- 2 - فولادی علی رضا. زیان عرفان. – تهران: سخن. – 1378.
- 3 - مولانا جلالالدین باخی. مثنوی معنوی. دفتر دوم، ابیات 1784-1786
- 4 - سجادی، سید جعفر. فرهنگ اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی. - تهران: طهوری، ۱۳۷۰. - ص. هفت
- 5 - خواجه عبدالله انصاری. مناجات – مقالات – مقامات. – تهران: انتشارات مجرد. 1375. – ص. 56. 6 - نسفی، عزیزالدین. کتاب الانسان الكامل. با تصحیح و مقدمه ماریژان موله. - تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۸۹/۲۰۱۰. - ص. ۷۴.
- 7 - سجادی، سید جعفر. فرهنگ اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی. - تهران: طهوری، ۱۳۷۰. - ص. هفت-هشت
- 8 - سجادی، سید جعفر. فرهنگ اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی. - تهران: طهوری، ۱۳۷۰. - ص. سیزده-چهارده
- 9 - سجادی، سید جعفر. فرهنگ اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی. - تهران: طهوری، ۱۳۷۰. - ص. هشت